ION CIOCANU
Institutul de Filologie
(Chişinău)

VREMEA ŞI ROSTUL SINTEZELOR

De fapt, chiar cartea de debut a lui Nicolae Bileţchi, *Elementele epic şi liric în dramaturgia sovietică moldovenească* (1972, în limba rusă) a fost una de sinteză în sensul că autorul propunea o evaluare competentă (în limitele ideologiei timpului) a procesului dramaturgic de pe cele două maluri ale Nistrului. Fostul absolvent al Universităţii cernăuţene, apoi doctorand al Institutului de Literatură Universală „Maksim Gorki" al Academiei de Ştiinţe din U.R.S.S. a efectuat, încă în acel tot mai îndepărtat an, o radiografiere a operelor menite montării scenice, plăsmuite de autori azi uitaţi ori pe cale de a intra în anonimat, rostul acelui studiu constând în valorificarea producţiei dramaturgice a timpului sub aspectul problemei teoretico-literare indicate în titlu. După alte două cărţi – *Consemnări critice* (1976) şi *Considerări şi reconsiderări literare* (1983) – Nicolae Bileţchi a pus în atenţia lumii ştiinţifice studiul *Romanul şi contemporaneitatea* (1984), sinteză – şi acesta – a evoluţiei prozei epice est-prutene de la începuturile ei în cadrul procesului literar din stânga Nistrului până la cele câteva mostre de romane rezistente, ca *Povestea cu cocoşul roşu* de Vasile Vasilache, *Zbor frânt* de Vladimir Beşleagă, *Disc* de George Meniuc, *Singur în faţa dragostei* de Aureliu Busuioc, *Vămile* de Serafim Saka, apărute în anii '70, sec. XX.

Şi iată-l acum în ipostază de autor al unor *Analize şi sinteze* de esenţă principial şi categoric nouă. Dacă în 1972 exegetul continua cercetarea dramaturgiei „sovietice moldoveneşti" în condiţiile faimosului „realism socialist", iar în 1984 mergea pe urmele eruditului şi meticulosului Vasile Coroban cel din studiul epocal (într-un sens) *Romanul moldovenesc contemporan* (1969), de data aceasta Nicolae Bileţchi, fără să ignore contribuţia colegilor-critici şi istorici literari, nu atât continuă pe cineva, cât revine la unele probleme/subiecte literare în condiţiile de după dispariţia tabuurilor preconizate de ideologia comunistă de odinioară, în câteva cazuri continuându-se pe sine însuşi, aprofundându-şi propriile analize şi sinteze. Conştient de acei „paşi serioşi spre creativitate" şi de victoria spiritului literar sănătos „în lupta cu dogmatismul", cercetătorul înţelege să-şi pună întrebări specifice: „cum vedem, de la o nouă altitudine, starea literaturii şi ce urmează să facem pentru a o repune în drepturile ei legitime, cum apreciem comportamentul unor sau altor scriitori, care ar fi căile înnoirii procesului literar şi ale integrării lui în spaţiul cultural comun?", ghidat de convingerea că „în noua atmosferă totul se cere revăzut, regândit, repus pe nişte temelii sănătoase, cu adevărat artistice".

Cum anume răspunde exegetul la întrebările de această natură, se vede limpede în compartimentul „Din perspectiva înnoirii şi integrării", ba chiar în studiul inaugural al acestuia – *Socialul în literatură*: *avataruri şi adevăruri*. E o meditaţie lucidă asupra literaturii realist-socialiste de odinioară, în care elementul social, înţeles simplist (tema revoluţionară, tema colectivizării agriculturii ş. a.), era supraapreciat şi considerat criteriu

BDD-A25922 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

valoric, în lumina dictatului ideologic omniprezent, fără să i se acorde importanţa cuvenită elementului propriu-zis creator sub aspect literar, artistic. „Printr-o atare viziune, constată Nicolae Bileţchi citând o afirmaţie a lui M. Şolohov, rostită la un faimos congres al P.C.U.S., scriitorul nu putea avea o altă funcţie decât aceea a unui fidel purtător de cuvânt al partidului".

Ni se pare că pentru întâia dată Nicolae Bileţchi se pronunţă atât de răspicat şi tranşant asupra semnificaţiei vădit negative şi profund păgubitoare a sintagmei „din perspectivă revoluţionară" din definiţia „metodei de creaţie" realist-socialiste. Tratarea politică a acestei „perspective" convenea în întregime ideologiei comuniste, „intuirea viitorului comunist" devenind un fel de „cal de bătaie" al ei. Prin faptul că realismul socialist preconiza reflectarea veridică a realităţii concret-istorice „în dezvoltarea ei revoluţionară", „literatura a fost pusă la cheremul forurilor de partid, a fost lipsită de posibilitatea dezvoltării organice, naturale, nestingherite".

La fel de intransigent se pronunţă Nicolae Bileţchi asupra faptului că în 1934 realismul socialist a fost proclamat „unică metodă de creaţie" a literaturii sovietice, mai exact – asupra consecinţelor nefaste ale acestuia.

Conştient de răul pricinuit literaturii noastre de odinioară de aceste două prevederi partinice (reflectarea realităţii „din perspectivă revoluţionară" şi dominarea în literatură a unei singure „metode de creaţie", a realismului socialist), exegetul ajunge la concluzia justă, demult imperioasă, – că în prezent „se impune o triere strictă a valorilor, o explicare… a realizărilor şi pierderilor literaturii pe întreg parcursul cât a durat regimul totalitar".

Elogiind conştientizarea justă, sprijinită pe fapte concrete, de către N. Bileţchi a realităţii literare de odinioară şi a sarcinilor ştiinţei literare contemporane (studiul în cauză e datat 1993), salutăm din inimă faptul că autorul *Analizelor şi sintezelor* se regăseşte între cercetătorii care au îmbrăţişat încă imediat după 1985 o viziune nouă asupra literaturii realist-socialiste şi asupra menirii ştiinţei literare. Argumente serioase întru susţinerea acestui elogiu constatăm în reflecţiile colegului asupra semnificaţiei apariţiei în literatura din Republica Moldova a lui Ion Druţă, în 1953, şi îndeosebi asupra necesităţii încadrării acestuia „nu în aşa-zisa metodă a realismului socialist, ci în cea a curentului *sămănătorist*" şi în convingerea domniei sale că anume „prin viziunea acestui curent" creaţia lui Druţă „se cuvine a fi studiată"; în observaţiile despre unele tendinţe ale scriitorilor postbelici de a cultiva *expresionismul* (L. Lari, L. Tuchilatu), *neorealismul* (V. Ioviţă), *modernismul* (L. Damian)…

O atare viziune largă asupra problemelor teoretice ale literaturii contemporane întâlnim – ziceam – pentru întâia oară în studiile şi articolele lui Nicolae Bileţchi. Ceea ce „sintetiza" domnia sa în cărţile precedente, inclusiv în *Romanul şi contemporaneitatea*, era mai curând o încercare de a exprima o părere întrucâtva generalizatoare asupra operelor luate în discuţie în cadrul unei teorii vechi (învechite) a literaturii, cu afirmarea la început timidă a unui punct de vedere propriu, de exemplu – asupra romanelor *Povestea cu cocoşul roşu* de V. Vasilache, *Zbor frânt* de V. Beşleagă, *Singur în faţa dragostei* de A. Busuioc. Acum Nicolae Bileţchi realizează o sinteză a primenirii viziunii teoretice asupra procesului literar de după 1985.

O atare schimbare de optică asupra fenomenului literar nici n-ar fi fost posibilă până la restructurarea gorbaciovistă. La 1993 venise – şi pentru colegul Bileţchi – vremea unor altfel de sinteze. Şi nu poate să nu ne intereseze în ce lucrări concrete şi cum anume se exprimă schimbarea în viziunea exegetului asupra literaturii.

BDD-A25922 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

Rostul acestei primeniri principiale îl vedem în chiar acelaşi compartiment, inaugural, al cărţii, ba chiar în acelaşi studiu, în consemnarea adevărului că „începând cu a doua jumătate a anilor ’50…, scriitorii contemporani (G. Meniuc, I. Druţă) încercau să se sustragă de la dogmele regimului totalitar”, drept care „erau declaraţi asociali şi atemporali”, adică li se punea la îndoială valoarea artistică, apoi în blamarea ingerinţei partinice cu „reintroducerea scriitorilor din anii ’30 (din stânga Nistrului – *I. C.*) în circuitul literar viu” şi în critica manualelor timpului, care – în condiţiile dictatului ideologic comunist – puneau în atenţia elevilor şi studenţilor „Tema istorico-revoluţionară în proza sovietică moldovenească, Tema prieteniei popoarelor…, Oglindirea rolului Partidului Comunist…, V. I. Lenin în poezia sovietică moldovenească”…

Schimbarea opticii cercetătorului asupra procesului literar-artistic se simte şi în studiile *Receptarea fenomenului literar basarabean şi bucovinean de către cititorul din dreapta Prutului* şi *Romanul basarabean între imperativele afirmării şi restricţiile integrării*. Scrise în 2002 şi, respectiv, 2006, aceste analize şi sinteze critico-literare adeveresc un apreciator al literaturii române de dincoace de Prut anume şi mai cu seamă la nivelul evoluţiei contemporane atât a operelor artistice, cât şi a misiunii criticii şi istoriei literare. Cât face, de exemplu, împărtăşirea de către Nicolae Bileţchi – după colegul Mihail Dolgan – a ideii lansate de Ion Simuţ în 1994 că în literatura română postbelică s-au dezvoltat în paralel patru tipuri de opere: *oportunistă* (adică de partid, supusă dogmelor propagandistice), *subversivă* (adică una ce încearcă să devieze, prin masca metaforelor şi parabolelor, de la linia oficială, prezentându-se ca „o disidenţă pe jumătate de sfert, atât cât permitea cenzura”), *disidentă* (adică având o „atitudine deschis vădit opoziţionistă faţă de puterea comunistă”) şi *evazionistă* (adică literatura indiferentă de problemele politice, abstrasă din actualitate şi pornită pe „căile estetismului”)! Sau a ideii lansate de Ion Druţă în 1966 – că „noi nu putem ţine azi pe polițe, în felul în care sunt aranjate, cărţile pe care le avem la Chişinău”! Sau operaţia propusă de domnia sa – de a încadra operele ori „în curentul literar viu”, ori „în istoria literaturii”! Din toate rezultă imperativul reevaluării competente, la un alt nivel, propriu-zis estetic, a întregii noastre literaturi de până la 1940 (din Transnistria) şi de după război.

Rostul analizelor şi sintezelor bileţchiene se vădeşte şi mai concret în compartimentul exegezelor despre creaţia lui Ion Druţă, din care evidenţiem spusele cercetătorului despre respingerea de către autorul *Frunzelor de dor* a grabei de a fixa meticulos semnele timpului, numită de Lucian Blaga *imediatomanie*, despre meditaţiile personajelor lui Druţă asupra neamului şi a structurii lui genetice, despre asemănări conceptuale şi confruntări textuale dintre operele lui Ion Druţă şi acelea ale lui Lucian Blaga, despre „reflexul” eticii seculare asupra personajelor lui Druţă. Pe deplin plauzibilă şi rodnică sub aspectul perspectivelor analitice pe care le inaugurează este distincţia făcută de exeget între soarta sămănătorismului în cadrul literaturii române a anilor ’60-’70, pe de-o parte, şi soarta aceluiaşi curent în cadrul literaturii est-prutene, care aici continua să aibă o importanţă pozitivă, favorizând exaltarea valorilor etice naţionale, pândite de dispariţie sub tăvălugul ideologiei comuniste, pe de altă parte. („Mesajul sămănătorist a fost unicul în stare să ne apere fiinţa, şi meritul, marele merit al lui Ion Druţă, a fost tocmai faptul că a ştiut să-l pună cu măiestrie în serviciul intereselor vitale ale neamului”).

Oricâte rezerve am avea azi cu privire la creaţia lui Druţă şi cu privire la metoda critico-literară a lui Nicolae Bileţchi, exegezele din compartimentul al doilea al cărţii *Analize şi sinteze* pot contribui în mare măsură la o înţelegere aprofundată a operelor druţiene şi, parţial, a întregii literaturi basarabene postbelice.

BDD-A25922 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

O lumină întregitoare asupra câtorva momente specifice ale procesului literar basarabean şi bucovinean postbelic aduc exegezele autorului, inserate în compartimentul „Profiluri şi medalioane literare". Dintre acestea se evidenţiază, prin consistenţa materialului literar analizat, prin precizia consideraţiilor critico-literare lansate şi prin aprecierile adecvate ale operelor luate în discuţie, profilurile *Nicolai Costenco*, *Alexei Marinat*, *Mihail Gheorghe Cibotaru* şi *Vasile Leviţchi*. În primul, de exemplu, exegetul prezintă succint, dar nuanţat începuturile creaţiei poetice a scriitorului, cu referinţele concrete la debutul acestuia în 1932, după cum afirmase anterior greşit un tânăr cercetător literar, în 1933, după cum arătase documentar Alina Ciobanu, şi în 1934, după un al treilea autor, şi cu sublinierea sigură că debutul lui Nicolai Costenco s-a produs în 1933, în revista „Viaţa Basarabiei", nr. 3, unde a publicat poezia *Plouă*!

Prezintă interes şi instigă la meditaţie constatările exegetului cu privire la ecourile din Eminescu, Coşbuc şi Bacovia în versurile din prima carte a scriitorului, *Poezii*, din 1937. Scoaterea în prim-plan a cuvintelor-cheie ale creaţiei de început a lui Nicolai Costenco – „sarcofag, otravă, peisaj monoton, moarte, josnicie, tâlhari, inimă flămândă, cavou, mormânt, suflet trist, bătrân şi obosit, buchet ofilit, mizerie banală ş. a." – alimentează ideea unui pesimism de natură bacoviană, pe care tânărul pe atunci scriitor avea să-l depăşească în celelalte cărţi de până la 1940, *Ore* (1939) şi *Elegii păgâne* (1940).

În consens cu analizele lui Mihai Cimpoi şi Alexandru Burlacu prezintă Nicolae Bileţchi teoriile locale îmbrăţişate de scriitorul „profilat": neaoşismul, autohtonismul, regionalismul, basarabenismul, menite să susţină afirmarea specificităţii literaturii est-prutene în contextul procesului literar general românesc.

Nicolae Bileţchi nu trece sub tăcere nici acea componentă esenţială a artei cuvântului, care este – în cazul nostru – limba română şi pe care autorul *Elegiilor păgâne* a apărat-o cu tot elanul tinereţii sale şi cu conştiinţa neclintită a adevărului ştiinţific şi istoric, fapt pentru care comuniştii sovietici aveau să-l aresteze şi să-l exileze în Siberia la 25 iunie 1941, permiţându-i să revină la baştină, reabilitat, abia în 1956.

Despre poezia scriitorului de după acest an Nicolae Bileţchi vorbeşte lacunar, cu toate că nu lipsesc accentele esenţiale (de exemplu, referinţa la versurile încredinţate tiparului în paginile săptămânalului „Literatura şi arta" la rubrica „Poezii din puşcării"). Nu e prezentată concludent nici opera dramaturgică a scriitorului, în schimb cercetătorul îi dezvăluie cititorului adevăruri dureroase cu privire la „romanul" *Severograd*, scris de Costenco în mod premeditat cu abateri de la faptele reale ale istoriei (în caz contrar, n-ar fi avut şanse să fie publicat în condiţiile regimului totalitar).

Că Nicolae Bileţchi nu vorbeşte decât tangenţial despre cartea de memorii *Povestea Vulturului*, nu pomeneşte placheta de versuri *Libertăţi*, citează din scrisorile lui Costenco fără să apeleze la cartea *Din bezna timniţei* (*Scrisori din gulag*), e regretabil, unica lui „scuză" constituind-o limitarea la cercetarea antumelor scriitorului.

Meticulozitatea analizelor, evidenţierea aspectelor esenţiale ale creaţiei protagoniştilor, veridicitatea concluziilor cu privire la modul de a exista în literatură al autorilor „profilaţi" sunt caracteristice şi exegezelor consacrate celorlalţi scriitori, la care nu ne oprim amănunţit. Am intenţionat să relevăm pilonii metodei critice a exegetului şi spunem răspicat că în cazul scriitorilor cu o creaţie valabilă profilurile realizate de Nicolae Bileţchi pot deschide ochii şi canaliza atenţia cititorilor asupra diverselor particularităţi definitorii ale creaţiei autorilor respectivi.

BDD-A25922 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)

De ce nu şi asupra creaţiei protagoniştilor celorlalte profiluri şi medalioane?

Pentru că operele prozastice ale lui Ion C. Ciobanu, de exemplu, care a fost un cunoscător bun al realităţii şi al sufletului omenesc şi un povestitor talentat în albia tradiţiei crengiene, sunt preponderent tributare ideologiei comuniste; în acest caz analizele bileţchiene se văd destinate nu atât unui public cititor numeros, cât unui cerc îngust de cercetători ai procesului literar, care nu se limitează la operele rămase valabile până în prezent sau – de ce nu? – şi în viitor. (Conform terminologiei lui Bileţchi însuşi, creaţia lui Ion C. Ciobanu trece din „circuitul literar viu" în „istoria literaturii"). Decedat timpuriu, Vitalie Tulnic a lăsat posterităţii o creaţie nici pe departe încheiată în mod firesc, drept care analizele critice au menirea de a pune în valoare particularităţi ale unui univers accesibil unui cerc tot mai restrâns de cititori. Mircea Lutic e în plină evoluţie literară, semnele evidenţiate de exeget ale poeziei şi publicisticii lui au a se mai „profila" pe parcurs, cu toate că şi în forma în care le prezintă Domnia Sa prezintă un anumit interes şi constituie – laolaltă cu merituosul profil *Vasile Levi̧tchi* şi cu alte articole, studii şi recenzii – o preocupare constantă şi înalt apreciabilă a autorului de procesul literar bucovinean. E un argument şi acesta în favoarea concluziei că prin cartea *Analize şi sinteze* Nicolae Bileţchi merită să fie „selectat" de cititorii săi, inclusiv sau poate în primul rând de colegii întru ştiinţa literaturii, profesori, studenţi şi în general de tinerii studioşi, în calitate de sfătuitor competent şi, în majoritatea paginilor, convingător.

BDD-A25922 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:37 UTC)